

Т.Є. М'яскова,
м. Київ

Павло Йосипович Ярковський – відомий український книгознавець, бібліограф

У статті висвітлюється книгознавча та бібліотекознавча діяльність відомого українського вченого Павла Йосиповича Ярковського (1781-1845), завідуючого бібліотекою Волинського ліцею, а згодом бібліотекою Імператорського Університету Св. Володимира.

Ключові слова: бібліологія, книгознавча концепція, бібліотека Волинського (Кременецького) ліцею, бібліотека імператорського Університету св. Володимира.

Ім'я бібліотекаря університету Св. Володимира у Києві П. Й. Ярковського пов'язано з найкращими сторінками історії бібліотечної справи України. Поляк за походженням, він усе своє життя присвятив бібліотеці Волинського (Кременецького), а згодом – імператорського Університету Св. Володимира.

Народився Павло Йосипович 1781 року в Краківському воеводстві, у тій частині, що належала до Галичини. 1801 року закінчив Волинське (Кременецьке) повітове училище на Волині, де впродовж 1801-1805 рр. обіймав посаду вчителя французької мови та етики 4-х класів. Своїми здібностями привернув увагу таких визначних діячів південно-західного краю, як Гуго Колонтай [12, с. 152-159] та Тадеуш Чацький [16, с. 64-70]. Гуго Колонтай залишив у спадок П. Й. Ярковському свою бібліотеку, а Т. Чацький призначив Павла Йосиповича бібліотекарем Кременецької гімназії на громадських засадах. Після перейменування школи на ліцей Ярковському було доручено викладати в ліцеї курс загальної граматики та бібліографії (з 1 вересня 1809 р.) [15, с. 158-159; 2, с. 79-80]. Ще 1803 року в проекті Кременецької гімназії було передбачено “бібліографічний відділ”, а у статуті гімназії – викладання курсу бібліографії чи книгоопису. Причому до Павла Йосиповича вітчизняна наука ще не мала свого власного курсу з бібліографії, не була навіть окремою історичною дисципліною. Правда П. Ярковський у своїх викладацьких планах називав свій курс лекцій не бібліографія, а бібліологія. Потрібно зазначити, що термін “бібліологія” ввів на початку ХІХ ст. бібліотекар Габріель Пеньо, який у 1802-1804 рр. видав “Тлумачний словник з бібліології” [3]. Російський вчений М. В. Здобнов у книзі “История русской библиографии”(М., 1951)

у розділі “Библиография в начале века” відніс праці П. Ярковського до не висвітленого в літературі бібліографічного почину, що вплинув на подальший розвиток бібліографії в Україні [9, с. 177]. Український книгознавець І. І. Корнейчик [13, с. 63] звернув увагу, що свій курс П. Ярковський читав в той час, коли лише зароджувалась бібліографічна освіта в західноєвропейській практиці. Оскільки П. О. Ярковський займався науковою роботою, що полягала в теоретичній та практичній розробці питань книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, результати його досліджень знайшли відображення у таких працях “О początku, pochodzeniu i wykształceniu języków”, “О bibliografii i o niezbędnych dla bibliotekarza wiadomościach teże”, “Elementarny kurs bibliografii dla uczniów Liceum Wołyńskiego”, “Zasady gramatyki powszechnej: Kurs dla tychże uczniów”, “Obszerniejszy wykład gramatyki powszechnej”, “О smaku w dziełach nauk i sztuk”, “О początku, postępie i terażniejszym stanie oświecenia w guberniach: Wołyńskiej, Kijowskiej i Podolskiej, rozprawa służąca za wstęp do historii gimnazjum potem Liceum Wołyńskiego”, “Plan systematycznego porządku dla ułożenia biblioteki Liceum Wołyńskiego, z dołączeniem wzorów spisywania katalogu”, “Historia biblioteki Liceum Wołyńskiego” [15, с.159].

Усі ці праці були рукописними і частину з них на сьогодні втрачено. Згадку про лекційний курс Павла Йосиповича знаходимо в бібліотечних словниках та енциклопедіях [2, с. 79-80] та наукових працях деяких вчених-істориків [1, с. 71-91]. План курсу бібліології П. Ярковського вперше опубліковано в 1936 р. [5, с. 33-34]. У перекладі російською План, що був призначений для викладання бібліології у Кременецькому (Волинському) ліцеї, вперше було опубліковано старшим викладачем Вільнюського державного університету імені В. Капсукаса Р. І. Розет у журналі “Советская библиография” [14, с. 56-70]. Читаючи план курсу, можна зробити висновок, що П. Ярковський включав у термін “бібліологія” всі книгознавчі, бібліотекознавчі та бібліографознавчі питання. Причому була відсутня межа між суміжними галузями знань. Бібліографія ним трактувалася як сукупність знань про організацію та ведення бібліотек, до якої фактично включені питання з інших суміжних дисциплін – археографії, історії літератури, книго-торговельної справи тощо. В статті Г. І Ковальчук “Книгознавча концепція П. Й. Ярковського” [11, с. 167-175] використано попередні плани курсів наук, що викладалися в Кременецькому ліцеї, та “План расположения библиотеки Волинского лицея” [10, арк. 1-1 зв.]. На жаль, П. Ярковському отримати професорське звання завадила зайнятість бібліотечною роботою. Завдяки величезній

кропівській праці П. Ярковського бібліотека Волинського ліцею сформувалася практично з нічого за рахунок дарувань та купівлі великих бібліотечних зібрань польських магнатів та шляхти, які підтримували створення нового осередку елітарної освіти.

Після заснування бібліотеки Імператорського Університету Св. Володимира, основу якої склала бібліотека Волинського ліцею, він став першим її бібліотекарем. З П. Ярковським, згідно зі штатним розкладом, працювали секретар та два помічники.

На П. О. Ярковського лягли всі труднощі перевезення книгозбірні з Кременця до Києва, зберігання книжкового фонду в коморах на Печерську та Подолі. Крім виконання щоденних обов'язків бібліотекаря (обслуговування читачів, робота з каталогами тощо) він брав активну участь у поділі майна бібліотеки колишнього Віленського університету (1835 р.), отриманні фондів бібліотек колишніх василіанських монастирів (Канівського, Уманського, Лисянського) та розподілі непотрібних для університетської бібліотеки книг із цих зібрань між училищами Київського навчального округу. Був співавтором першої бібліотечної інструкції 1837 р., де регламентувалися основні аспекти роботи університетської бібліотеки: комплектування, ведення каталогів, обслуговування читачів. П. Й. Ярковський запропонував карткову форму каталогів, обґрунтував необхідність мати в бібліотеці алфавітний, систематичний, предметний, топографічний каталоги, а також виступав за створення каталогів у відповідності до бібліографічних особливостей видань (каталогів рукописів, інкунабул, рідкісних та цінних видань) [10, арк. 1-1 зв.]; відстоював необхідність аналітичної обробки документів і склав власну бібліотечну класифікацію; брав участь у розробці правил утримання бібліотек гімназій та повітових училищ Київського навчального округу, розпочав роботу зі створення друкованого систематичного каталогу, ініціювавши складання так званих "цидулок" – бібліографічних записів на картках на кожен бібліотечну книгу з обов'язковою перевіркою наявності самої книги на полиці.

Він розподілив усі книги за такою системою:

- I. Твори, що трактують всю масу людських знань (Загальна література чи наукознавство – I).
- II. Твори про декілька частин науки (Твори різного змісту. Суміш. – II)
- III. Окремі розділи науки:
 1. наука про слово (Філологія – III);
 2. наука про речі:
 - 1) знання так звані позитивні:
 - а) (Богослов'я – IV);

- б) (Правознавство – V).
- 2) знання природничі:
 - 1. Пізнання філософські:
 - 1) стосовно людини:
 - а) у суспільстві (Політика – VI);
 - б) поза зв'язком з іншими:
 - А. Ті, що розглядають по частинах:
 - А) стосовно тіла (Лікарська справа – VII),
 - Б) стосовно душі (Філософія – VIII);
 - Б. Ті, що розглядають в єдиному цілому душу та тіло:
 - а) у собі самому,
 - б) у відповідності до теорії, що заснована на пізнанні людини, пізнання, що розглядають в єдиному цілому душу та тіло:
 - а) теорія розвитку та утворення сил тілесних та душевних (Педагогіка – IX);
 - б) теорія зображення предметів у їх витонченості, що викликають приємні відчуття в душі та тілі (Витончені мистецтва – X);
 - 2) Стосовно предметів, що оточують людину, та їх природи:
 - а) у відношенні теоретичному (Науки про природу, фізика та природнича історія – XI);
 - б) у відповідності з практикою (Економіка, технологія та ін. – XII);
 - 2. Пізнання математичні (Математика – XIII);
 - 3. Пізнання історичні (Історія – XIV).

Проте ця система не була застосована в бібліотеці і П. Ярковський так і не побачив друкованих каталогів бібліотеки.

Павло Йосипович розробив і бібліографічний опис документів, що надійшли в бібліотеку університету. Це видно з опису книг, що надійшли до університетської бібліотеки, де література записувалася з “дипломатичною точністю”, тобто робився детальний бібліографічний опис, за яким можна було ідентифікувати будь-яку книгу. Запис робився в такій послідовності: 1) точна назва твору зі збереженням його мовних особливостей (правопис, навіть якщо він був помилковим, точно копіювався), допускалося скорочення дуже великої назви твору, але зі збереженням основного змісту та відомостей про тип видання (гравіроване, стереотипне чи передрук); 2) прізвище автора, яке, якщо воно містилось у кінці твору, приводили в дужках; 3) коротке та ясне визначення предмета твору й усіх його доповнень (передмова, переклад, тлумачення, вступ тощо); 4) особливості назви твору; 5) область видання книги, що дозволяє відокремити даний екземпляр від інших видань того самого

твору (перше, друге, розмножене чи виправлене); 6) місце та рік видання, а також прізвище друкаря; 7) кількість частин та томів згідно з авторським розподілом та кількість томів, які утворились при опрацюванні книг, із коротким змістом кожного тому та змін у кожному тому (зміни місця видання, року тощо); 8) перелік картин, географічних карт, планів, таблиць та ін., які є в книзі; 9) формат книги згідно із заводськими знаками на папері (для визначення формату існувала спеціальна інструкція).

Крім того, у складі бібліотеки Імператорського Університету Св. Володимира певний час знаходився нумізматичний кабінет. Завідування цим кабінетом лягло на плечі П. Й. Ярковського. До складу нумізматичного кабінету, який тоді ще називався “мінц-кабінет”, входила колекція монет, що була зібрана ще у Волинському ліцеї. В 1835 р. університету було передано 173 екземпляри монет, а інша значна частина колекції, що складалася з цінних монет та медалей, потрапила до Віленського університету [6, с. 49-59].

У 1837 р. Віленський університет було ліквідовано і до Імператорського Університету Св. Володимира потрапило відразу дві колекції: з ліквідованого закладу в кількості 2 783 монети і медалі, серед яких 848 стародавніх монет, 238 медалей новітнього часу, 1 459 монет новітнього часу, а також 238 інших екземплярів, та 19 939 екземплярів монет і медалей колишнього Кременецького ліцею [8, арк. 232]. Обидві колекції заради безпеки були розміщені в кімнаті університетського казначейства й охоронялись військовим караулом під безпосереднім наглядом професора М. Ю. Якубовича. Одночасно було отримано три каталоги цих колекцій: каталог початкової Кременецької колекції, складений відомим польським істориком і письменником єпископом Яном Баптістом Альбертранді; каталог, складений у м. Кременець до відправки колекції у м. Вільно; каталог Віленської колекції, складений місцевими хранителями [6, с. 50-51].

1834 року попечитель Київського учбового округу С. Ф. Брадке розпорядився передати колекції колишніх Луцької гімназії, ліквідованого Уманського василіанського монастиря і уманського повітового училища, у складі яких були нумізматичні кабінети. З колекції Луцької гімназії було відібрано 239 екземплярів, з колекції уманського повітового училища – лише 386 екземплярів з 1545. Ці колекції були отримані в 1836 – 1839 рр. Колекція нумізматичного кабінету Уманського повітового училища, опис екземплярів якого містився в двох зошитах польською і російською мовами, складалася з 1 493 монет, 47 медалей та 7 барельєфів [7, арк. 1-52].

Восени 1838 р. Рада Імператорського Університету Св. Володимира вирішила відокремити нумізматичний кабінет від бібліотеки і

зробити його окремих самостійним учбово-допоміжним закладом. Але нумізматичний кабінет ще до 1852 р. залишався підпорядкованим бібліотекареві університету. На початок 1840 р. ним було складено систематичний каталог на ці колекції, який являв собою їх науковий опис обсягом 11 томів: 9 томів – опис колекції Кременецького ліцею і 2 томи – колекції Віленського університету [6, с. 49-59].

П. О. Ярковський заклав основи підручної бібліотеки при нумізматичному кабінеті. Найціннішою книгою став придбаний 1840 року рідкісний нумізматичний твір Mionnet T.E. “Atlas de geographie numismatique, pour servir a’la Description des medailles antiques grecques et romaines”.

24 травня 1845 р. П. О. Ярковський помер. Він був видатним представником бібліотечної справи в Україні, який хоча і не реалізував свого наукового потенціалу в публікаціях, але залишив значний науковий спадок. Ім’я Павла Осиповича Ярковського, безперечно, пов’язане з найкращими сторінками історії бібліотечної справи України: створенням бібліотеки Волинського ліцею та бібліотеки Київського університету, самовідданою працею з комплектування бібліотеки, формування фонду, каталогізації, розміщення та організації обслуговування.

Список використаних праць

1. Danilewiczowa M. Zycie naukowe dawnego Liceum Krzemienieckiego // Nauka Polska. – 1937. – Т. 22. – С. 71-91.
2. Encyklopedia powszechna. T.13: Jan.–Kapil. – Warszawa: Nakład druk i własność S. Orgelbranda, 1863. – 983, XII p.
3. Peignot G. Dictionnaire raisonné de bibliologie. 3 vol.– Paris, 1802-1804.
4. Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana. T. 31-32: Instygator-Joel Manuel.-Warszawa: Drukarnia A. T. Jezierskiego, 1903. – 1024, VIII p.
5. Ziwny W. J. Bibliografia I bibliologia. Pojęcia, rozwój: Przekład z czeskiego / przerobil i uzupełil A. Lysakowski. – Warszawa; Wilno, 1936. – P. 33-34.
6. Антонович В. Б. Нумизматический кабинет / В. Б. Антонович // Историко-статистические записки об ученых и учебно-воспитательных учреждениях Императорского Университета Св. Владимира. – К.: Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1884. – 416, 68 с.
7. ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 310 “О приеме библиотеки и прочих учебных пособий, находящихся в упраздненной обители Уманской и Уманском уездном училище для университетской библиотеки, 1839 г.”, 80 арк.
8. ДАК, ф. 16, оп. 276, спр. 595 “О командировании библиотекаря Университета [П. О.] Ярковского в Вильно, 1835”, 293 арк.

9. Здобнов Н. В. История русской библиографии до начала XX века / Н. В. Здобнов. – Изд. 3-е. – М.: Госкультпросветиздат, 1955. – 608 с.
10. ІР НБУВ, ф. 1, № 6493 “План расположения библиотеки Волынского лицея”, 47 арк.
11. Ковальчук Г. Книгознавча концепція П. Й. Ярковського (до джерел історії вітчизняної бібліологічної науки) / Г. Ковальчук // Наукові праці НБУВ. – Вип. 3. – С. 167-175
12. Колонтай Гуго (1750-1812) – польський публіцист та суспільний діяч. Один із авторів Конституції з травня (1791). Обіймаючи посаду ректора Ягелонського університету (1783-1786), відкрив кафедру польської літератури. Автор сучасного зразка публіцистичної прози, для якої характерні логічність та ясність аргументації у поєднанні з мовною виразністю (“Несколько писем Анонима к Станиславу Малаховскому, референдарю коронному, о будущем Сейме”, “Политическое право польского народа”) // *Encyklopedia powszechna*. Т.15: Kodesz.–Krasin. – Warszawa: Nakład druk i własność S. Orgelbranda, 1863. – 983, X р.
13. Корнейчик І.І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період: нариси / І.І. Корнейчик. – Харків: Кн. палата України, 1971. – 374 с.
14. Розет Р. И. Лекционный курс П. О. Ярковского по библиографии / Р. И. Розет // Советская библиография. – 1956. – Вып. 42. – С. 56-60.
15. Русский библиографический словарь / изд. под набл. А. А. Половцова. Т.25: Яблоновский-Фомин. – СПб.: Тип. Гл. управления уделов, 1913. – С. 158-159.
16. Чацький Тадеуш, (1765 – 1813) – польський учений і діяч у галузі освіти й культури. З 1803 року працював інспектором шкіл Волинської, Київської та Подільської губерній, розширив мережу народних шкіл, створював інші нові навчальні заклади. Разом з Г. Колонтаєм заснував Кременецький лицей, школу геометрів і механіків. Вважав, що загальна освіта повинна поєднуватися з професійною підготовкою, яка має починатися в початковій школі. *Русский библиографический словарь* Т.11: Чаадаев-Швидков / изд. под набл. А. А. Половцова. – СПб.: Тип. И. Н. Скороходова, 1913. – 983, X с.

В статті освітається книговедческая и библиотековедческая деятельность известного украинского ученого Павла Иосифовича Ярковского (1781-1845), заведующего библиотекой Волынского лицея, а впоследствии библиотекой Императорского Университета Св. Владимира.

Ключевые слова: бібліологія, книговедческая концепція, бібліотека Волынского (Кременецького) лицея, бібліотека імператорського Університета св. Владимира.